

SIROMAŠTVO DJECE IZ PERSPEKTIVE STRUČNJAKA: UČINCI I MOGUĆNOSTI DJELOVANJA

SAŽETAK

Cilj rada je prikazati mišljenje stručnjaka iz sustava socijalne skrbi, obrazovanja, organizacija civilnog društva i jedinica lokalne uprave i samouprave o učincima ekonomske krize na dobrobit obitelji i djece te o mogućnostima razvoja socijalnih inovacija u prevenciji i olakšavanju siromaštva djece. U istraživanja je sudjelovalo 22 stručnjaka okupljena u tri fokusne grupe: (1) stručnjaci iz organizacija civilnog društva uključujući vjerske organizacije i iz jedinica lokalne samouprave (7 sudionika), (2) učitelji i stručni suradnici u školama (6 sudionika) te (3) stručnjaci centra za socijalnu skrb (9 sudionika).

Stručnjaci prepoznaju negativni utjecaj ekonomske krize, rizika od siromaštva i siromaštva na svim razinama – na dobrobit djece, funkcioniranje obitelji i obiteljske odnose, stručnjake i sustav pružanja pomoći, posebice sustav socijalne skrbi. Poseban doprinos ovog istraživanja je što zaokruženo prikazuje složenost procesa u obitelji suočenih s rizikom siromaštva ili siromaštvom u kojoj je socijalna isključenost zbog nezaposlenosti povezana sa slabljenjem formalnih i nefor-

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: lipanj, 2017.
Prihvaćeno: listopad, 2017.
UDK 364.62:364.65-058.34-053.2
DOI 10.3935/ljsr.v24i2.182

Marina Ajduković¹
Jelena
Matančević²
Ivan Rimac³
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog
rada

Ključne riječi:

dobrobit djece, rizik
siromaštva, prikladnost
programa smanjivanja
siromaštva djece, socijalne
inovacije.

¹ Prof. dr. sc. Marina Ajduković, psihologinja, e-mail:
marina.ajdukovic@pravo.hr

² Doc. dr. sc. Jelena Matančević, socijalna radnica, e-mail:
jelena.matancevic@pravo.hr

³ Prof. dr. sc. Ivan Rimac, psiholog, e-mail: ivan.rimac@pravo.hr

malnih socijalnih mreža, osjećajem besperspektivnosti i srama povezana s narušenim obiteljskim odnosima te posljedično rizike po obrazovanje, razvoj i psihofizičku u socijalnu dobrobit djece. Ukazuju i na problem suradnje dionika u pružanju koordinirane i svrsishodne pomoći obiteljima i djeci u riziku od siromaštva ili koje žive u siromaštvu, na regionalne razlike, problem dostupnosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te diskontinuitet u financiranju programa civilnog društva i jedinica lokalne samouprave koji bi mogli olakšati i umanjiti rizike života u siromaštvu.

I ovo istraživanje pokazalo je da su organizacije civilnog društva percipirane kao pokretač razvoja socijalnih inovacija, no ističu kao prepreku nefleksibilnost i preveliku normiranost zakonsko-administrativnog okvira koji često onemogućava inovativne pristupe.

UVOD

Ekonomska kriza koja je značajno obilježila razvoj Hrvatske u posljednjih 10 godina (Benić, 2012.) negativno je utjecala na dobrobit i socijalnu sigurnost djece u ranjivim životnim okolnostima te dodatno naglasila problem dječjeg siromaštva. Naime, pokazuje se da je kriza u Hrvatskoj nepovoljnije utjecala na materijalno blagostanje predškolske djece nego na ukupno stanovništvo (Šućur i sur., 2015.) ili na osobe koje su starije od 65 godina, a koje također predstavljaju ranjivu skupinu. Tako su Bradshaw i Chzen (2015.), analizirajući trendove u 30 europskih zemalja, uključujući Hrvatsku, pokazali da je u razdoblju od 2008. do 2013. siromaštvo djece raslo, a siromaštvo starijih osoba ili se smanjivalo ili je ostalo nepromijenjeno. Potvrdili su nalaze prethodnog istraživanja u kojem nije bila uključena Hrvatska (UNICEF, 2014.) u kojem su uspoređivane stope siromaštva za djecu do 18. godine i onih starijih od 65 godina. U toj UNICEF-ovoj analizi pokazalo se da je prisutna razlika u korist umirovljenika u odnosu na djecu u svakoj zemlji EU-a, osim Poljske, Švicarske i Njemačke. Socio-ekonomski učinci krize opisuju se kroz povećanu socijalnu ranjivost, koncept koji ne podrazumijeva samo ograničenost resursa, već i povećanu neizvjesnost i rizik socijalne isključenosti. Socijalna ranjivost proizlazi iz nestabilnosti zaposlenja i prihoda, što utječe na smanjenje kupovne moći i standarda življenja. Ova situacija »fragilnosti« povećava vjerojatnost rizika socijalne isključenosti, posebice ako se pojave dodatni rizici, npr. bolest, gubitak posla, raspad obitelji itd., a uslijed krize, i pripadnici srednjih slojeva postaju socijalno ranjivi (Ranci, Brandsen i Sabatinelli, 2014.).

U Hrvatskoj se tijekom krize najviše pogoršao materijalni položaj kućanstava u kojima živi troje i više predškolske djece i kućanstava s predškolskom djecom u kojima je zaposlen samo jedan član kućanstva te je također primjetan rast stopa siromaštva predškolske dobi iz urbanih područja (Šućur i sur., 2015.). Pokazuje se da je stopa rizika od siromaštva djece povezana sa stupnjem obrazovanja roditelja,

pri čemu je ona u Hrvatskoj značajno veća od prosjeka EU-a kod djece čiji roditelji imaju najviši stupanj obrazovanja završenu osnovnu školu i iznosi preko 76% (Vlada RH, 2014.). Pored niskog obrazovanja odraslih, nezaposlenost odraslih te života u poljoprivrednim kućanstvima također su čimbenici rizika siromaštva djece (Svjetska banka, 2010.; Šućur i sur., 2015.). Nadalje, djeca iz obitelji s više djece u većem su riziku siromaštva. Pokazuje se da jedna trećina djece u riziku siromaštva dolazi iz kućanstava s troje ili više djece mlađe od 18 godina (DZS, 2016.). Stubbs i Zrinščak (2014.) naglašavaju da su samohrani roditelji izloženi posebno visokom riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, ali da je socijalna politika premalo usmjerena na tu skupinu.

Postoji niz istraživanja koja nedvojbeno pokazuju da su djeca koja odrastaju u siromaštvu ili u riziku siromaštva izložena različitim razvojnim rizicima. Jedan od najčešće spominjanih je napuštanje obrazovanja ili postizanje slabije razine obrazovanja (Baturina, Berc i Majdak, 2014.). No, sve češće se siromaštvo i odrastanje u nepovoljnim ekonomskim okolnostima povezuje s narušenim mentalnim zdravljem djece (povećana anksioznost i depresivnost) (npr. Gunnarsdottir i sur., 2015.) te s eksternaliziranim problemima u ponašanju kao što je npr. agresivnost i kršenje društvenih normi (npr. Solantaus, Leinonen i Punamaki, 2004.). Jedan od ključnih modela koji objašnjava povezanosti obiteljskih financijskih poteškoća i razvojnih rizika djece je model obiteljskog stresa (Conger, Conger i Matthew, 1999.; Conger, Rueter i Conger, 2000.). Ukratko⁴, ovaj model objašnjava kako ekonomske teškoće utječu na psiho-socijalnu prilagodbu djece kroz povećani emocionalni stres roditelja, njihove bračne/partnerske odnose i slabiji kapacitet za roditeljstvo koji se specifično očituje kroz nasilne odgojne postupke. I najnoviji radovi dosljedno pokazuju da između siromaštva i problema u ponašanju djece kao značajni posrednik djeluje upravo roditeljsko ponašanje, specifično nasilni i/ili zanemarujući stil odgoja (Doidge i sur., 2017.; Slack, Berger i Noyes, 2017.). Valja uputiti i na analize Esping-Andersena (2009.: 115) koji (na primjeru SAD-a) pokazuje kako odrastanje djece u siromaštvu vodi kasnijim socijalnim troškovima te ističe snažnu povezanost između siromaštva, školskog neuspjeha i sukoba sa zakonom.

U suvremenim socijalno-političkim diskursima, ulaganje u djecu prepoznaje se i zagovara kao socijalno ulaganje, s jasnim povratom u vidu akademskog postignuća i kasnijeg boljeg položaja na tržištu rada⁵. No, spoznaje koje dolaze iz men-

⁴ Model obiteljskog (ekonomskog) stresa su u nas detaljno objasnili Ajduković i Rajter (2015.).

⁵ Europska komisija je 2013. godine usvojila tzv. »Paket socijalnih ulaganja« (»*Social Investment Package: Towards Social Investment for Growth and Cohesion*«), u okolnostima financijske i ekonomske krize, strukturnih promjena na tržištu rada i pritisaka na smanjenje javnih izdataka, što je dovelo do pitanje dostizanje ciljeva »Strategije Europa 2020«. Socijalno ulaganje prepoznaje se kao važna poluga modernizacije socijalnih politika, jačanja kompetitivnosti i ekonomskog rasta, ulaganjem u ljudski kapital (Europska komisija, 2013.b).

talno zdravstvenog diskursa, nedvojbeno pokazuju da je ulaganje u smanjivanje obiteljskih ekonomskih poteškoća ulaganje u dugoročno bolje mentalno zdravlja djeca koja odrastaju u siromaštvu (Essex i sur., 2013.). Pri tome se posebice zagovara ulaganje u programe ranog razvoja djece koja dolaze iz rizičnih skupina, između ostalih, djeca iz obitelji u riziku od siromaštva ili riziku od nasilja i drugih socijalnih rizika (Babić, 2013.; Europska komisija, 2013.a).

Istodobno, struktura izdvajanja za programe za djecu i obitelj u Hrvatskoj pokazuje da se oko dvije trećine javnih ulaganja izdvaja za novčane transfere (npr. dječji doplaci, jednokratne isplate za rođenje djeteta), a oko jedne trećine na programe usluga skrbi i predškolskog odgoja i obrazovanja (Babić, 2013.). U 2011. godini, ona su iznosila 8% ukupnih izdataka za naknade socijalne zaštite, odnosno 1,6% BDP-a, što je niže u usporedbi s prosjekom EU27 od 2,3% (DZS, 2013.). U komparativnom kontekstu zemalja EU-a, Hrvatska se po izdvajanjima za djecu i obitelj nalazi u skupini postsocijalističkih i mediteranskih zemalja, s nižim razinama izdvajanja za programe za djecu i obitelj. Također, osim nižih razina ulaganja u usluge za djecu, u Hrvatskoj su novčani transferi obiteljskih potpora također bitno niži u usporedbi s drugim europskim zemljama (Babić, 2013.). Najnoviji izvještaj Europske komisije (2017.) o praćenje preporuka »*Investing in children: Braking the cycle of disadvantage*« (Europska komisija, 2013.a) pokazao je da je Hrvatska ostala među zemljama koje nisu povećale novčana davanja za djecu u skladu s povećanjem troškova života te da je Hrvatska i dalje u skupini zemalja koje malo ulažu u podršku ranom dječjem razvoju.

U politikama borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti sve se više računa sa socijalnim inovacijama. Socijalne inovacije se u politikama EU-a vide kao važan doprinos ublažavanju učinaka krize u smislu povećane socijalne ranjivosti i novih socijalnih rizika koji slabe socijalnu koheziju. Socijalne inovacije zagovaraju se kao važan potencijalni doprinos programima borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, obrazovanja, zapošljavanja i drugima, u Strategiji Europa 2020, Programu za zapošljavanje i socijalne inovacije (EaSI)⁶ te Paketa za socijalno ulaganje (Europska komisija, 2013.a,b). Socijalne inovacije mogu se definirati kao nove ideje (proizvodi, usluge, modeli), koje istovremeno podmiruju socijalne potrebe učinkovitije od alternativa i stvaraju nove socijalne veze i nove oblike suradnje (BEPA, 2010.). Polazi se od pretpostavke kako socijalne inovacije mogu dijelom premostiti financijske probleme lokalnih socijalnih programa i ojačati socijalnu koheziju (Bežovan, Matančević i Baturina, 2016.). U kontekstu hrvatskog društva, upravo bi socijalne inovacije mogle pružiti zamah ulaganju u programe ranog razvoja i skrbi za mentalno zdravlje

⁶ EaSI program za zapošljavanje i socijalne inovacije (»*EU Programme for Employment and Social Innovation*«) financijski je instrument EU-a za promociju kvalitetnog i održivog zapošljavanja, primjerene socijalne zaštite, borbu protiv socijalne isključenosti i siromaštva te poboljšanje radnih uvjeta. Više o programu: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081>.

i dobrobit djece koja dolaze iz rizičnih skupina, između ostalih, djeca iz obitelji u riziku od siromaštva ili riziku od nasilja i drugih socijalnih rizika.

CILJ

Cilj ovog rada⁷ je prikazati mišljenje stručnjaka iz sustava socijalne skrbi, obrazovanja, organizacija civilnog društva i jedinica lokalne uprave i samouprave o učincima ekonomske krize na dobrobit obitelji i djece te, specifično, o mogućnostima razvoja socijalnih inovacija u programima prevencije i olakšavanja siromaštva djece. Njihovo mišljenje ima poseban značaj za razumijevanje društvenog djelovanja u suzbijanju i ublažavanju siromaštva djece s obzirom da stručnjaci koji neposredno rade s djecom i obiteljima predstavljaju »most« između politika u ovom području i neposrednog djelovanja, odnosno pružanja podrške i pomoći djeci i njihovim obiteljima koja žive u siromaštvu ili riziku siromaštva, te kao takvi imaju specifično iskustvo i perspektivu o ovoj značajnoj društvenoj temi.

METODA

Polazeći od cilja, istraživačka pitanja su:

1. Što stručnjaci koji neposredno rade s djecom i obiteljima misle o učinku siromaštva i ekonomske krize na život djece i njihovih obitelji?
2. Kako ovi stručnjaci doživljavaju djelovanje državnih institucija, tijela lokalne uprave i samouprave i organizacija civilnog društva u ublažavanju siromaštva djece?
3. Kako ovi stručnjaci vide mogućnosti socijalnih inovacija u ublažavanju siromaštva djece?

Istraživački nacrt temelji se na kvalitativnoj metodi prikupljanja i analize podataka. U istraživanja je sudjelovalo 22 stručnjaka okupljena u tri fokusne grupe: (1) stručnjaci iz organizacija civilnog društva uključujući vjerske organizacije i iz jedinica lokalne samouprave (7 sudionika), (2) učitelji i stručni suradnici u školama (6 sudionika) te (3) stručnjaci centra za socijalnu skrb (9 sudionika). Ovi stručnjaci djeluju na području Grada Zagreba, Zagrebačke županije i Varaždinske županije.

Fokusne grupe vođene su prema unaprijed pripremljenom predlošku za strukturirani razgovor, koji je obuhvaćao tri tematske cjeline. Za svaku tematsku cjelinu navedeni su primjeri pitanja:

⁷ Rad je nastao kao dio projekta »Indikatori dobrobiti i siromaštva djece u Hrvatskoj u doba krize: Kako prekinuti začarani krug siromaštva djece?«. Projekt je proveo istraživački tim Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu uz financijsku potporu Zaklade ADRIS.

1. Učinak siromaštva i ekonomske krize na život djece i njihovih obitelji
 - Na koje aspekte života obitelji s djecom i same djece se odrazila kriza? Kako se to vidi? Na koji način su uskraćeni u svojim željama i potrebama zbog ekonomske krize? Tko je u obiteljima s djecom najviše uskraćen?
 - Koje strategije/ rješenja obitelji koriste kako bi ublažili posljedice siromaštva i krize u životu svoje djece?
2. Djelovanje državnih institucija, tijela lokalne uprave i samouprave i organizacija civilnog društva ublažavanju siromaštva djece
 - Postoje li mjere/ programi na vašem području za ublažavanje siromaštva obitelji s djecom? Na koje se izvore formalne i neformalne podrške se ove obitelji najviše oslanjaju?
 - Je li pomoć državnih tijela (socijalna skrb) i tijela lokalne uprave i samouprave odgovarajuća s obzirom na potrebe osiromašenih obitelj s djecom? Što bi trebalo biti drugačije?
 - Koji dionici bi trebali više biti uključeni u ublažavanje siromaštva djece i na koji način?
3. Mogućnosti za razvoj socijalnih inovacija u ublažavanju siromaštva djece
 - Koji su primjeri socijalnih inovacija u ublažavanju siromaštva djece?
 - Tko su pokretači tih inovacija? Kakvo je okruženje (socio-političko-kulturno) za nastanak i razvoj socijalnih inovacija? Koje su prepreke, a koje povoljne okolnosti za nastanak i razvoj socijalnih inovacija?
 - Na koji način bi se mogao povećati potencijal i utjecaj socijalnih inovacija u području ublažavanja siromaštva djece? Što bi valjalo promijeniti i na koji način (u pogledu programa financiranja, zakonskog i okvira socijalnih politika, institucionalnog okvira, suradnje dionika)?

Istraživanje je provedeno u razdoblju od lipnja do prosinca 2015. godine. U pozivu i na početku svake fokusne grupe, sudionici su bili upoznati s ciljevima istraživanja i svrhom fokusnih grupa te su ih voditelji informirali o etičkim aspektima provedbe istraživanja, uključujući jamstvo povjerljivosti i anonimnosti u prikazu rezultata. Sudionici su usmeno dali informirani pristanak na sudjelovanje u istraživanju, čime je osigurana dobrovoljnost sudjelovanja. Fokusne grupe su uz pristanak sudionika audio snimane te potom transkribirane. Uz voditelja (i su-voditelja fokusnih grupa), na fokusnim grupama sudjelovali su i pomoćni istraživači koji su vodili bilješke razgovora te kasnije transkribirali audio snimke. Trajanje fokusnih grupa bilo je između 60 i 120 minuta. Transkripti fokusnih grupa bili su osnova za kvalitativnu obradu podataka.

Dobiveni podaci obrađeni su postupkom analize okvira (engl. *framework analysis*). Analiza okvira razvila se u kontekstu istraživanja javnih, primijenjenih po-

litika s ciljem dobivanja specifičnih informacija koje će omogućiti određene uvide i preporuke u kraćem vremenskom razdoblju (Ritchie i Spencer, 1994.). Primarni cilj je deskripcija i interpretacija onog što se u vezi određenih socijalnih pitanja događa u specifičnom okruženju. Osigurava sustavnu razinu analize koja je jasno definirana i čiji nalazi su pristupačni drugima, npr. kreatorima socijalne politike. Navedena analiza primjenjuje se u kvalitativnim istraživanjima kada postoje unaprijed definirana istraživačka pitanja na koja treba dati odgovor (*a priori* pitanja) u kratkom vremenskom roku te kad postoji uzorak koji je namjerno odabran pod vidom istraživačkih pitanja (Srivastava i Thomson, 2009.).

Proces analize okvira sastoji se od pet međusobno povezanih faza: upoznavanje građe, postavljanje tematskog okvira, kodiranje ili indeksiranje, unošenje u sheme ili grafičke prikaze radi dobivanja veće preglednosti rezultata, povezivanje i interpretacija rezultata (Ritchie i Spencer, 1994.).

Izjave sudionika analizirane su tako da su jedinice analize kodirane na temelju sličnosti sadržaja i tako su definirani pojmovi, koji su zatim apstrahirani u kategorije. Dobiveni nalazi, odnosno pojedini pojmovi u prikazu rezultata ilustrirani su izjavama sudionika, koje su zbog povjerljivosti označeni šiframa (OCD – sudionici iz organizacija civilnog društva i jedinica lokalne samouprave; ŠK – učitelji i stručni suradnici u osnovnim školama te CZSS – stručnjaci iz centara za socijalnu skrb). Zbog bolje preglednosti, pojmovi i kategorije koji se odnose na iste teme organizirani su u tablične prikaze. Analizu su neovisno provodile, pa zatim uskladile ishode analize, autorice rada koje su ujedno i vodile sve tri fokusne grupe.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati su prikazani u okviru četiri glavna tematska područja predviđena istraživačkim okvirom: 1. Učinci siromaštva i ekonomske krize na život djece i njihovih obitelji; 2. Djelotvornost državnih institucija, tijela lokalne uprave i samouprave i organizacija civilnog društva u ublažavanju siromaštva djece; 3. Razvoj socijalnih inovacija i 4. Pretpostavke učinkovitog ublažavanja siromaštva djece.

Učinci siromaštva i ekonomske krize na život djece i njihovih obitelji

Polazno pitanje razgovora u fokusnim grupama bilo je kako se ekonomska kriza odrazila na život obitelji i djece. Zasebno smo prikazali specifične učinke ekonomske krize na život obitelji (Tablica 1.) i njezin učinak na dobrobit djece (Tablica 2.).

Tablica 1. Učinak ekonomske krize na obitelj

Tema: Učinak ekonomske krize na obitelj	
Kategorije	Pojmovi
Ugroženosti osnovnih (egzistencijalnih) potreba	Nemogućnosti prehranjivanja obitelji Rizik gladi djece Nepriuštivost lijekova za djecu
Socijalna isključenosti i ranjivosti obitelji	Nezaposlenost Slabljenje formalnih i neformalnih socijalnih mreža Urušavanje sustava vrijednosti
Zdravstvene, mentalne i emocionalne poteškoće roditelja	Narušavanje zdravlja roditelja Osjećaj besperspektivnosti i beznađa roditelja Depresivnost
Narušeni obiteljski odnosi	Sukobi i nasilje među roditeljima Problemi u odnosu roditelj-dijete Rizik raspada partnerskog odnosa

Stručnjaci prepoznaju »ugroženost osnovnih (egzistencijalnih) potreba« kao učinak krize, a koja se očituje u krajnjim oblicima deprivacije kao što je »nemogućnost prehranjivanja obitelji i rizik gladi djece«: »...jako su velike potrebe baš hrana, temeljne egzistencijalne potrebe« (OCD 6); »A ono što mi je najteže palo u svemu tome je da je mala rekla da je gladna. Djevojčica je bila gladna, a mama je radila, znači nije imala pravo na nekakvu stalnu pomoć, nego kroz jednokratne, i onda bi ona kupovala neko jeftino tijesto koje nije dugo držalo neku sitost.« (CZSS 8); »...imamo djecu koja ne jedu upravo iz tog nekog srama i ne žele jesti da im netko plati. Nije veliki broj, ali ima jedno petero učenika koji se ne hrane, koji ne jedu.« (ŠK 3). Ističe se i problem »nepriuštivosti lijekova za djecu«: »...ima jako, jako puno potreba za podmirivanjem računa za lijekove koji su, ajmo reć', stanovnicima koji su zaposleni u Hrvatskoj relativno dostupni, kao što su, na primjer, antipiretici koji nisu na listi...« (OCD 7).

Usljed krize dolazi do »socijalne isključenosti i ranjivosti obitelji« pri čemu je gubitak posla, odnosno »nezaposlenost« povezana sa »slabljenjem formalnih i neformalnih socijalnih mreža«: »Većina njih su nezaposleni, svakog dana gube posao.« (OCD 6); »Činjenica je da se sa gubitkom posla urušava socijalna mreža, radno sposobnom stanovništvu velik dio mreže su kolege na poslu... Siromašni u principu imaju problema sa socijalnom mrežom, što zbog srama, što zbog vlastitog osjećaja isključenosti, što zbog nedostatka možda nekakvih vještina, zbog raznih problema...« (OCD 7). Osim navedenog, kriza se odražava i na »urušavanje sustava vrijednosti« kod tzv. novih ranjivih skupina: »Dok ovo radno sposobno stanovništvo, njima je ustvari rad vrijednost, njih je sram. Urušio se sustav vrijednosti.« (OCD 7).

Negativne učinke krize stručnjaci vide i u rastućim »zdravstvenim, mentalnim i emocionalnim poteškoćama roditelja«. Tako navode da dolazi do »narušavanja zdravlja roditelja«: »Roditelji su toliko opterećeni, tu su onda posljedice i razne druge – zdravstvene poteškoće. Oni su psihički toliko već istrošeni...« (CZSS 6); »Narudžbe koje korisnici iskazuju, ima jako puno ustvari psihofarmatika, nekakvih lijekova za liječenje mentalnih tegoba, jako, jako puno ima antidepresiva, to se baš vidi...« (OCD 7), da je primjetan »osjećaj bescerspektivnosti, nemoći i beznađa kod roditelja«, ali i »depresivnosti«: »Taj segment nesigurnosti da će se uopće nać posao je užasno, užasno veliko opterećenje, koje dovodi opet to čitavog niza drugih poteškoća, mentalnih, težine, bescerspektivnosti, tuge, depresije, osjećaja da nisam koristan, da ne mogu ništa napraviti.« (OCD 7); »Vjerojatno taj osjećaj nemoći koji ljudi imaju kad nisu u stanju riješiti svoje egzistencijalne probleme... Pojavljuje se vrlo često i depresivni sindrom.« (CZSS 7); »...E, sad, tu svakakvih iskustva imam, da dio roditelja ne zna, pa čak ni ne dođe po popis knjiga, ili da preda, ili, ili su išli u Narodne novine pa su im se onda oni narugali pa su se okrenuli i nisu naručili knjige, i danas imamo dio djece koji nema udžbenike.« (ŠK 3). Kao što možemo vidjeti iz ovih navoda, takvo psihičko raspoloženje roditelja dovodi do zanemarivanja ili/i ugrožavanja nekih značajnih potreba djece.

Učinke krize stručnjaci prepoznaju i u »narušenim obiteljskim odnosima«. Kao prvo, ističu sukobljavanje i »nasilje među roditeljima«: »...sve više nasilja u obitelji i to pred malodobnom djecom... Ja sad nisam istraživala o čemu se tu radi, ali vidim da je vezano i uz materijalna sredstva jer tu negdje dolazi do nekakvih verbalnih, verbalne agresije upravo se i novac negdje spominje.« (CZSS 8); »U svakom slučaju, ja sam primijetila u zadnjih, ne znam, možda 3, 4 mjeseca... Jako puno recidivista je, obiteljskih nasilnika, što prije, recimo, nismo imali. Ne znam u kojoj mjeri točno, ali zaista na jednoj visokoj mjeri je povezano siromaštvo sa nasiljem u obitelji, iz onoga kako ja to vidim u praksi.« (CZSS 3); »U toj sredini takvih polusiromašnih, koji se srame na van priznati čak vlastitim roditeljima (siromaštvo) i tak dalje, izrastaju djeca u nervozi, u stresu, u vikanju, u svađi koja ne prestaje, naprosto se nemaju kud razići.« (ŠK 4). Jedan stručnjak ukazuje i na »probleme u odnosima između roditelja i djece zbog neimaštine«: »Pohađanje škole i nemogućnost da ti činiš što i većina tvojih vršnjaka. Kak' ti reagiraš doma? Dođeš k'o dijete doma: 'Mama, daj 5 kuna.' 'Nemam, sine.' Koji je odgovor? 'Ti nikad nemaš.' I to odmah remeti odnose.« (OCD 4). Istaknuto je i gledište da upravo napetosti i nasilje u obitelji ima značajniji negativni učinak na djecu nago samo siromaštvo: »Kad nauče od malih nogu da zapravo se nema, mislim da to i nije toliko djetetu veliko opterećenje, koliko zapravo odnos u obitelji, to što se majka i otac sukobljavaju, da ne kažem verbalno i fizički.« (OCD 5).

Stručnjaci upozoravaju i na »rastući rizik raspada obitelji« kao posljedice krize i siromaštva. Ono se ogleda u slučajevima razvoda braka i »nastanka jednoroditeljskih obitelji«, što povećava rizik siromaštva djece: »Moment siromaštva je jako, jako izražen u brakorazvodnim parnicama, konfliktnim brakorazvodima gdje ti procesi užasno dugo

traju... Djeca ustvari su tu zakinuti za neke stvari koje su njima prije bile uobičajene, najnormalnije.» (OCD 7); »Nije bez veze da je u Hrvatskoj naglo povećan broj razvoda, ja mislim da je izazvan i krizom...» (OCD 4); »Ja isto sam primijetila u zadnjem periodu da je jako puno samaca i samohranih roditelja. Oni baš nekako, čini mi se, nisu uključeni u ta sva prava i nekako oni najviše oskudijevaju, zakinuti su u tim pravima.» (OCD 6).

Kao što se može vidjeti, i sami stručnjaci uočavaju ono što pokazuju statistički pokazatelji, a to je da su jednoroditeljske obitelji posebno izložene riziku siromaštva. No, također ukazuju da siromaštvo i ekonomske teškoće mogu dovesti do nasilja i raspada partnerskog odnosa što je u skladu sa značajnim teorijskim modelima kao što je Model obiteljskog stresa (opisan u Uvodu). Neovisno o tome, sam raspad partnerskog odnosa dodatno ugrožava materijalnu dobrobit djece. Dakle, polazeći od iskustva stručnjaka, sudionika ovog istraživanja, raspad partnerskog odnosa može biti i uzrok i posljedica nepovoljnih materijalnih mogućnosti i siromaštva.

Tablica 2. Učinak krize i siromaštva na dobrobit djece

Tema: Učinak krize i siromaštva na dobrobit djece	
Kategorije	Pojmovi
Nepovoljni obrazovni uvjeti	Teškoće pomirenja troškova školske opreme Teškoće plaćanja (izvan)školskih aktivnosti Rizik socijalne isključenosti i isključenosti iz vršnjačkih grupa Međugeneracijski prijenos rizika siromaštva
Problemi u ponašanju i doživljavanju djece	Rizik ovisnosti Anksioznost i depresivnost Rizik napuštanja škole

Što se tiče specifičnog učinka krize i siromaštva na dobrobit djece, stručnjaci ističu »nepovoljne obrazovne mogućnosti« i »probleme u ponašanju i doživljavanju djece«.

Uslijed krize i rizika siromaštva, dolazi do ugroženosti potreba vezanih uz školovanje, odnosno nepovoljnih uvjeta za obrazovanje. Ono se prepoznaje u »teškoćama pomirenja troškova školske opreme«: »Dijete je uskraćeno ne samo za ove osnovne životne potrebe, nego i za ostale koje su vezane ponajprije za školu, od samog školskog pribora...« (OCD 6), kao i »poteškoćama plaćanja (izvan)školskih aktivnosti«: »...ali ono što bi trebalo toj djeci priuštiti, a to je upravo tako – odlaske na ljetovanja, odlaske na izlete... Sad su ferije, većina te djece neće izaći dalje, ako su mali, iz tog nekakvog dvorišta, parkića i ne znaju za ništa bolje.« (OCD 5); »Nama se škole često javljaju upravo s ovim zahtjevom – dajte, pomognite da platimo izlet.« (OCD 4); »... problem su ti jednodnevni izleti koji koštaju 100, 200 kuna i djeca, nažalost, ne mogu,

siromašna djeca u pravilu ne idu, odnosno vrlo rijetki idu na te jednodnevne izlete. I, krivo im je da ne idu.» (ŠK 3). Jedna stručnjakinja iz sustava obrazovanja ukazuje i na »rizik socijalne (samo) isključenosti iz vršnjačkih grupa« zbog siromaštva i slabijih ekonomskih mogućnosti obitelji: »I sad vidim, recimo, u razredu da jedna curica od početka bila redovito pozivana na rođendane, a sad je sve manje pozivaju. Pitam dijete zašto ne zove, kao ona ne želi nigdje više ići. Stvar je u tome da dijete zaista više ne može kupiti ni taj poklončić...« (ŠK 1).

Kao aspekt nepovoljnih obrazovnih uvjeta stručnjaci sugeriraju kako je utjecaj krize na obrazovanje i obrazovne ishode djece u velikoj mjeri povezan s razinom socio-kulturnog kapitala roditelja, odnosno niskom razinom roditeljskih kompetencija pa i »sustava vrijednosti«: »Ali, nikada to nije samo siromaštvo. Uvijek ide iz vrijednosti... Ono gdje je problem to je kad roditelj uopće ne uočava potrebu, zapravo tih različitih novih generacija, a to je i potreba da se obrazuje. I potrebu da je dio svog razreda. Znači, kad je roditelj tvrd, u sebi nema naprosto izgrađenu vrijednost i potrebu školovanja djeteta.« (CZSS 2); »Imam čak obitelj gdje majka i otac ne žele odvesti dijete u vrtić, naprosto iz lijenosti. Svi su intervenirali i dijete je dobilo vrtić, ali oni ga naprosto ne dovode.« (OCD 5). Dosljedno tome, stručnjaci upozoravaju na »međugeneracijski prijenos rizika siromaštva«: »Tu dolazi do međugeneracijskog prijenosa određenih obrazaca ponašanja koji, ako roditeljima nešto nije vrijednost u životu, neće vjerojatno ni djetetu biti...« (OCD 7); »Oni nemaju pozitivan model identifikacije, po meni. I mi negdje već imamo i trogeneracijske takve obitelji i to je dugotrajna šteta ustvari... Znači, ne vide svrhu obrazovanja, ne vide svrhu od toga da se zaposle...« (CZSS 8).

Utjecaj krize i neimaštine odražava se i u »problemima u ponašanju i doživljavanju djece« koji se očituju kroz eksternalizirane problema kao npr. neprihvatljivom i rizičnom ponašanju, ali i u internaliziranim problemima koji se očituju narušenom mentalnom zdravljem djece. Tako stručnjaci ističu »rizike ovisnosti« i povećanje rizičnog ponašanja djece: »...vrlo rano početi pušiti, alkoholizirati se po školskom dvorištu itd., i zapravo tu onda nastaju problemi i dolaze nekakve maloljetničke trudnoće...« (OCD 5); »Izuzetno veliki trend porasta, dakle, djece i mladih koji imaju na području mentalnog zdravlja velike probleme. Od anksioznih poremećaja, depresivnih i tako dalje. To je ozbiljan problem.« (CZSS 3). Povezano s time, valja istaknuti i utjecaj loših socio-ekonomskih uvjeta na »rizik napuštanja srednjoškolskog obrazovanja«: »Bojim se da je to dobar dio razloga i dropouta iz srednje škole jer mladi vrlo često u toj teškoj ekonomskoj situaciji, i još ako nisu uspješni u školi, primijetili smo da izađu iz škole i počnu se baviti nekim kriminalnim aktivnostima, znači da bi prije došli do nekakvih sredstava.« (CZSS 7); »Meni je veći problem djeca od 15, 16 godina koji su iscurili iz sustava, o kojima nitko ne vodi brigu, nego još mi u osnovnoj školi ih imamo koliko toliko pod kontrolom, barem do 15 ili 17 godina.« (ŠK 3).

Tablica 3. Učinak ekonomske krize na rad stručnjaka

Tema: Učinak ekonomske krize na rad stručnjaka	
Kategorije	Pojmovi
»Novi« tipovi korisnika sustava socijalne skrbi	Radno sposobne nezaposlene mlađe obitelji Zaposleni s niskim plaćama Obitelji opterećene stambenim kreditima
Porast broja i heterogenost korisnika	Povećani broj zahtjeva za pomoći Razlike u mehanizmima suočavanja sa siromaštvom »starih« i »novih« siromašnih Sram »novih« siromašnih

Tijekom razgovora u fokusnim grupama pojavila se i jedna nova tema, a to je učinak ekonomske krize na rad stručnjaka (Tablica 3.). Pri tome, stručnjaci posebno naglašavaju promjene u strukturi korisnika odnosno »nove tipove korisnika sustava socijalne skrbi«. Kao »nove« tipove korisnika sustava socijalne skrbi, sudionici prepoznaju mlađe, radno-sposobne obitelji, koje postaju socijalno ranjive najčešće uslijed »gubitka zaposlenja jednog ili oba roditelja«: »Ono što se desilo sa krizom, pojavila se jedna grupacija, to su relativno mladi roditelji s djecom, ponekad i više djece, koji su ostali bez posla, a bez perspektive da nađu posao. Ustvari, ono što bi se reklo, u godinama kada su najproduktivniji, oko 30-40 godina, ostali su bez posla, s kreditima, djecom i žive u stanovima svojih roditelja.« (CZSS 7); »Pa ja sam primijetila da su to ljudi koji su ostali bez posla. Znači, jedan i drugi supružnik su ostali bez posla, i sad su negdje iscrpili sve nekakve rezerve koje su imali i znači došli su k nama u centar... Kad više su iscrpili sve druge mogućnosti i jako se zbog toga loše osjećaju i misle da tu ne pripadaju.« (CZSS 8). Nadalje, kao skupine u riziku od siromaštva navode se i zaposleni s niskim plaćama: »Varaždin je zaista regija sa najnižim prosjekom primanja skoro, koliko god imamo formalno možda bolju zaposlenost nego ostali, ali... To su sve tako minimalne plaće. Da onda imamo krivu sliku pa dobro, vama je dobro vi radite, ali zapravo se s tom plaćom ne da preživjeti.« (ŠK 4). Kao nove socijalno ranjive skupine stručnjaci centara za socijalnu skrbi prepoznaju i zaposlene obitelji s primanjima »opterećene stambenim kreditima«. Kao što navode, ove obitelji izložene su riziku ovrha i deložacija: »Ja sam primijetila učestalo nam se pojavljuju zaposleni ljudi sa primanjima... ljudi koji dobivaju plaću i koji su zbog kreditnih obaveza došli u situaciju da sada se pojavljuju nama kao korisnici, gdje se pojavila ili bolest člana obitelj ili se neka druga teškoća... Ljudi koji su mislili da nikada neće ući u centar.« (CZSS 1); »Ali činjenica je da su mnogi naši novi korisnici oni koji su imali te hipotekarne kredite. I to je u jako, jako velikoj, zapravo, količini.« (CZSS 9); »Pa ja sam još svakako htjela pridodati jedan trend povećanja broja beskućnika, potencijalnih ili stvarnih, koji su osobito izraženi na zapadnom djelu grada gdje su nastala mnogobrojna stambena naselja, gdje su ljudi

se zaduživali putem kredita, prije desetak godina, stvari su se promijenile u njihovom životu, neki su zgubili posao, neki imaju duplo manju plaću... gdje dolazi do postupka onda ovrhe i gdje zapravo taj sam postupak iseljenja je izrazito mučan, kako za njih, tako i za struku, i taj trend naprosto raste.» (CZSS 3).

Osim promjene u obilježjima korisnika, odnosno »novih siromašnih«, stručnjaci ističu i »porast broja i heterogenost korisnika«: »...osim što su potrebe užasno narasle i u jednom momentu smo stvarno bili preplavljeni novim zahtjevima...« (OCD 7); »Puno je više zahtjeva i različite su stranke, to je ono što ja mogu primijetiti. Prije nekih 10-ak godina, kad sam krenula s troškovima stanovanja, prije su više nekako bili oni koji su uljuljani u toj socijali i zapravo pasivni više-manje...« (OCD 2); »Onda se vidi, recimo, po tome da sve više roditelja traži besplatnu prehranu u školi. Sve više roditelja pita da li ima popust na nastavne listiće, sve više roditelja pita da li ima popust djeca u boravku obzirom da je dvoje braće.« (ŠK 4). Povezano s novim tipovima korisnika, sudionici opisuju i »razlike u mehanizmima suočavanja sa siromaštvom između »starih« i »novih« siromašnih«: »Danas definitivno ima puno više onih koji su došli u ovoj situaciji, koji su došli s 30-40, da ostaneš bez posla, da si u šoku i da ne znaš što te snašlo, i mislim da su oni izgubljeniji od ovih kojima je to nekako naraštajima išlo.« (OCD 2); »...to su ovi profesionalci. Ti znaju sve mehanizme preživljavanja to je do fascinantnih razina do koliko znaju i uopće mi nisu u ovoj skupini.« (CZSS 2); »...zaista, to je jedan sasvim drugačiji mentalni sklop, nego korisnici koji su od rata u nekom sustavu i imaju jako razvijene mehanizme međusobnog informiranja... Ove koje je pogodila kriza najviše, oni su zaista u šoku i nemaju informacije, užasno se osjećaju nesigurni, sram ih je, to se jako reflektira na djecu.« (OCD 7). Povezano s time, različiti stručnjaci prepoznaju »osjećaj srama« kod »novih« korisnika i odbijanje traženja pomoći, što povezuju s time da im je krizom pogođen i sustav vrijednosti, gdje rad smatraju važnim: »Ova nova skupina ljudi koji su ostali bez posla, koji su se uzdržavali kroz vlastiti rad, oni kad ostanu bez posla, njih je sram.« (OCD 7); »Urušava se njihovo dostojanstvo.« (CZSS 9); »Loše se ljudi osjećaju. Prvo, oni koji dođu u centar s jednom jakom nelagodnom.« (CZSS 1); »Međutim je dosta i onih za koje se ne zna da su siromašni, koji još osjećaju veliku nelagodu i onda se ni ne jave u tim situacijama makar ih i diskretno pitali.« (ŠK 4); »...i zamor primanja, jer onaj koji prima je još u lošijoj situaciji. Puno je lakše dati nego primiti. Još očekujemo njihovu zahvalnost... Zato možda je nekad lakše neutralno dati.« (ŠK 2).

Djelovanje državnih institucija, tijela lokalne uprave i samouprave i organizacija civilnog društva u ublažavanju siromaštva djece

Tablica 4. Djelovanje državnih institucija, tijela lokalne uprave i samouprave i organizacija civilnog društva u ublažavanju siromaštva djece

Kategorije	Pojmovi
Neprikladnost sustava socijalna skrbi	Ograničeni financijski resursi Nefleksibilni oblici pružanja pomoći »Tromosti sustava« Nedovoljni ljudski resursi Slabi organizacijskih kapaciteta CZSS-a Djeca u skrbi zbog siromaštva Povećani rizik trajnog siromaštva djece i mladih u skrbi
Nejasna uloga sustava obrazovanja	»Neosjetljivost« sustava odgoja i obrazovanja na potrebe učenika uzrokovane socijalnim teškoćama Potreba jačanja suradnje obrazovnog sustava s centrima za socijalnu skrb
Nesustavnost i nepovezanost politika i programa	Problemi suradnje dionika Regionalne razlike u dostupnost usluga predškolskog odgoja i obrazovanja Diskontinuitet u financiranju programa
Programi i usluge organizacija civilnog društva	Raznolikost programa i usluga za djecu i obitelji Nadogradnja sustava socijalne skrbi Regionalnih nejednakosti u djelovanju udruga (ponudi i kvaliteti programa) Poteškoće održivog financiranja programa

U dijelu koji se odnosi na djelovanje sustava u smanjivanju rizika i ublažavanju učinka siromaštva djece identificirano je nekoliko kategorija: (1) neprikladnost sustava socijalne skrbi, (2) nejasna uloga sustava obrazovanja, (3) nesustavnost i nepovezanost politika i programa te (4) programi i usluge organizacija civilnog društva (Tablica 4.).

Što se tiče »neprikladnosti sustava socijalne skrbi« u smanjivanju i ublažavanju siromaštva djece i obitelji, ističe se problem »ograničenosti financijskih resursa«, prvenstveno za novčane pomoći: »Ja razumijem kolege u centru za socijalnu skrb, oni imaju određen iznos novaca kojim raspolažu za određeno vrijeme... Svi kriteriji

su tu da se odobri određeno pravo, međutim, negdje ipak postoji nekakav neformalni naputak da se jako, jako procjenjuje što se daje. I onda se desi da korisnik ustvari ne može dobiti svoje pravo...» (OCD 7); »Ono što nama nije dobro, ne valja, a to je sustav socijalne skrbi. Vi znate da su nekada i socijalni radnici imali neke mogućnosti pomoći itd. Oni su danas ograničeni.« (OCD 4). Prisutna je i »nefleksibilnost u pružanju pomoći«. Stručnjaci CZSS-a navode jednokratne novčane pomoći kao često jedinu strategiju pomoći »novim« skupinama u riziku, uslijed neispunjavanja kriterija za druga novčana prava iz sustava: »I zapravo ovise o jednokratnoj pomoći koja u principu ne može nešto značajno pomoći.« (CZSS 7); »...ali, u pravilu sada unazad dvije godine i nije bilo ograničenja što se tiče priljeva sredstava kojima se osiguravaju jednokratne naknade i čak mogu reći i ove uvećane nisu odbijali.« (CZSS 9). Neprikladnost sustava socijalne skrbi opisuje i »tromost sustava« pri ostvarenje prava na novčanu pomoć: »Znate da se čeka pet mjeseci za pomoć za uzdržavanje? Jednokratna pomoć se, ljudi moji, čeka od 3 do 7 mjeseci. Sustav ne funkcionira.« (OCD 4); »Tu dolazimo do onog šta ako mu treba brašno ili cipele sad, a ne za mjesec dana. I koristimo mi tu jednokratnu, znači sve ono što u resursu ima, dajemo.« (CZSS 2). Stručnjaci iz centara ističu i problem »nedovoljnih ljudskih resursa i slabih organizacijskih kapaciteta centara« za kvalitetan stručni rad: »...oni (socijalni radnici) više nisu terenci. I u tome je stvar. Da ti administrativno odobravaš pomoći, a teren je tek rijedak i izniman ako sumnjaš u prevaru. To je onaj dio općeg socijalnog koji je nestao.« (CZSS 2); »Mi nemamo ništa protiv opsega posla, mi imamo protiv nedostatnog i potkapacitiranog sustava, potkapacitirane situacije sa kadrovima. Mi trebamo imati dovoljan broj izvršitelja i imati cjelovitu sliku o našem korisniku ili obitelji. I to je onda garancija za kvalitetu rada i pružanja usluga. Jer mi, mi bi trebali biti servis građanima u potrebi, a zaista u naravi to ne možemo biti zbog toga što nemamo tri uvjeta – prostor, oprema, kadrovi.« (CZSS 9). Kao što vidimo, i sami stručnjaci izražavaju osjećaj bespomoćnosti u radu s djecom u riziku od siromaštva.

Pojedini iskazi dodatno ukazuju na rizik razdvajanja obitelji i smještaj »djece u javnu skrb zbog siromaštva«: »...da je majka u prihvatilištu za beskućnike, djeca u udomiteljskoj obitelji, provjerili smo, zbog materijalnih prilika djeca su izdvojena i smještena u udomiteljsku obitelj.« (OCD 4), kao i »povećani rizik trajnog siromaštva djece i mladih u skrbi«: »Vidi se taj utjecaj krize na djecu i na mlade, i specifično još sa mladima koji su u ustanovama socijalne skrbi, taj segment siromaštva da kad oni izađu iz ustanove, ustvari izađu u ništa, ali apsolutno ništa i sve češće, koliko sam informirana, je rizik za završiti u Kosnici.« (OCD 7). Ovo su dodatni i specifični pokazatelji neprikladnosti sustava socijalne skrbi, koji čak i ako su iznimno rijetki, trebaju privući punu pozornost sustava socijalne skrbi kako bi se otklonili.

Što se tiče »nejasne uloge sustava obrazovanja«, koja je po iskazima sudionika u ovom području nejasna, prepoznaje se »neosjetljivost« sustava« osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja »za specifične potrebe učenika uzrokovane socijalnim teško-

ćama« i ostvarenja prava na primjerene oblike pomoći u školovanju »Primjerena pomoć se uvijek tumači primjerena pomoć u nastavi. Dakle, ono što sve ide za pomoć da dijete ima drukčije oblike rada ili smanjeni program ili što god, ali to je isključivo u nastavi. To se ne misli na kompletno školovanje i, kamoli, materijalne pomoći.« (ŠK2); »Često puta pred djecu stavljamo kao škola, kao sustav, zahtjeve da budu spremni na usvajanje novih znanja, svega nečega, a djeca koja su siromašna, koja dođu gladna, koju žulja zmazana majica, kojoj, patike koje su premale... Naravno da su njegove senzacije, njegov osjećaj kak se osjeća u toj školi potpuno drugačije... Zapravo, djecu guramo u nešto ne dajući im osnovne potrebe.« (ŠK 5); »Dijete koje je siromašno ne može zadovoljit osnovne životne potrebe, preživljavanje – jesti, obući se. Dakle, ako nemam zadovoljene primarne potrebe, sve ovo pada u vodu. Onda ne možemo tražit da bude koncentrirano, da, da bude ovakvo ili onakvo, u ponašanju, meni je to, zaista, siromaštvo ugrožava osnovne životne potrebe.« (ŠK 2).

Navode da je potrebno »jačati suradnju obrazovnog sustava s centrima za socijalnu skrb« u cilju prevencije napuštanja školovanja: »Škole zapravo rješavaju simptome, ne bave se uzrocima.« (CZSS 3); »Da, škole, nažalost, mi imamo ispadanje iz sustava, dakle obrazovanja. Na tu temu smo dosta toga govorili i ovaj prikupljali određene podatke... Ono što škole griješe je prekasno obavještavaju, ono kad već ona satnica neopravdanih sati dosegne svoj maksimum, onda obavještavaju i uključuju centar za socijalnu skrb...« (CZSS 9).

»Nesustavnost i nepovezanost politika i programa« očituje se u »problemima suradnje dionika, regionalnim nejednakostima i diskontinuitetu u financiranju programa«. Kao što navode sudionici fokusnih grupa, djelovanje sustava otežavaju u velikoj mjeri »problemi suradnje dionika«, odnosno nedovoljna povezanosti institucija: »Nekad je bila ta povezanost i suradnja centra za socijalnu skrb, a i organizacija nije bilo tad tak' puno – Caritas i Crveni križ, ajde, ilegalno su radili, ali su bili – i škole. Danas nema te suradnje, nema tog kontakta, naši su centri zauzeti birokratskim poslovima.« (OCD 4). Stručnjaci ističu »regionalne nejednakosti dostupnosti (pristupu i priuštivosti) uslugama predškolskog i podršci u osnovnoškolskom obrazovanju« te diskontinuitet u financiranju programa«, posebice od strane jedinica regionalne i lokalne samouprave: »Varaždin recimo, prethodne godine besplatne udžbenike ko i Zagreb. Ovisi kako koje godine, kao i ministarstva, tako jedne godine plati udžbenike, druge ne. Ništa sustavno, ono na što bi čovjek mogao na to računati.« (ŠK 2); »...spominju Međimursku županiju gdje roditelji sami moraju platiti kuhinju, navodno tam ne plaća županija. Njih ima daleko više u Međimurju, ima ih najviše u Hrvatskoj. Ne plaća im navodno ni, ni udžbenike.«; »To nam je iskustvo, u izbornim godinama da mi najviše uspijemo od lokalne uprave nažicat.« (ŠK 3); »...da predškolski sustav bude dostupan svoj djeci, da ne bude vezano uz to da li je, su roditelji dovoljno bogati da plate vrtić koji

su nekima nedostupni, i da to ne bude nekakva mala škola od mjesec dana jer to nam se nije pokazalo dovoljno. Dakle, da djeca budu u sustavu predškole već od malena.« (ŠK 2); »...da bi oni barem sa trećom godinom bili uključeni u neki organizirani sustav nekog predškolskog poučavanja. Međutim, problem su novci.« (ŠK 3).

Kao zasebna kategorija izdvaja se značaj »programa i usluga organizacija civilnog društva«. Prvenstveno se ističu i navode primjeri »različitih programa udruga«, namijenjenih djeci i obiteljima: »Ako je dijete s posebnim potrebama, ide u udrugu 'A', na defektološku obradu, u 'B' koji je gradska ustanova kod nas u predškolskom programu... U udruzi 'C' imamo savjetodavnu podršku.« (OCD 7) te programi volontiranja: »Volonterski centar Zagreb je imao inkluzivno volontiranje, to je baš bilo za skupine u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, koji su se pokazali izvrsnim volonterima.« (OCD 7). Stručnjaci iz centara za socijalnu skrb pozitivno ocjenjuju doprinos udruga u programima i uslugama za djecu i obitelji, vide ih kao važan dio sustava skrbi, štoviše kao »nadgradnju sustava socijalne skrbi«: »Zaista, oni su zapravo velika nadogradnja sustavu. Jer mi u okviru svojih javnih ovlasti sa ovih brojem izvršitelja sa dakle, sa, sa preko 150 javnih ovlasti možemo samo onaj zakonodavni okvir odrađivati. Sva nadogradnja u pogledu pružanja podrške svim korisničkim skupinama od obitelji, pojedinaca, djeci, podrška djeci, roditeljima, odgojni kapaciteti...« (CZSS 9); »...ja ne mogu zamisliti da u današnje vrijeme funkcioniramo bez njih, s obzirom na sve ovo, kapacitete s kojima raspolažemo unutar naše kuće, naše službe. Što se tiče udruga, pomoć djeci, u obiteljima, savjetovanja. Zaista je to potreba.« (CZSS 4).

Međutim, prepoznaju se problemi »regionalnih nejednakosti u djelovanju udruga« u ponudi i kvaliteti njihova programa: »Dakle, sve ranjive skupine mi imamo pokriveno na području Grada Zagreba sa različitim udrugama. Imamo 30 partnerstava i ja zaista unazad 2 i pol godine mogu vidjeti znatno unapređenje u pogledu osnaživanja tih pojedinaca.« (CZSS 9); »Ja bi samo htjela ipak napraviti razliku između Grada Zagreba i ostatka, možda čak i većih gradova i tako. Pod broj jedan, broja udruga i kvalitete udruga.« (CZSS 7). Također, kao prepreka većem socijalnom utjecaju udruga i razvoju partnerstva udruga i javnih službi, ističe se neadekvatan okvir financiranja programa udruga, prvenstveno u vidu »financijske održivosti programa«: »Dakle, kada netko ostane bez znatnog dijela sredstava, naravno da ne može osigurati i redovan rad kao što je to bilo do sada, primjerice da se nama dolazi... Znači, mi sad možemo iskoristiti za jedan dio korisnika koji su u školi u Zagrebu pa im je to spretno dolaziti, ali pojavljuju se takvi tehnički problemi zbog nedostatnih sredstava.« (CZSS 7).

Razvoj socijalnih inovacija

Tablica 5. Razvoj socijalnih inovacija

Tema: Razvoj socijalnih inovacija	
Kategorije	Pojmovi
Socijalne inovacije u različitim institucionalnim kontekstima	Prikupljanje sredstava u školama Inovacije jedinica lokalne samouprave Civilno društvo kao pokretač socijalnih inovacija
Doprinos socijalnih inovacija	Povezivanje i proširenje usluga u zajednici Povećanju dostupnosti i priuštivosti usluga Razvoj modela socijalnog mentorstva
Prepreke za razvoj socijalnih inovacija	Nepovoljni zakonski (regulatorni) okvira Prevelika normiranost

U ovom istraživanju specifično se htjelo istražiti mogućnosti i perspektive za razvoj socijalnih inovacija u području smanjenja i olakšavanja rizika od siromaštva djece u Hrvatskoj. Sudionici su kao »socijalne inovacije u različitim institucionalnim kontekstima« prepoznali različite oblike djelovanja (Tablica 5.). Tako npr. navode pod tim vidom različite akcije »prikupljanja sredstava u školama«: »Znam da oni često u školi znaju imati neke akcije, na primjer, skupljanje starog papira, skupljanje starih baterija, elektroničkog otpada i sličnih stvari. Dobro, kod njih u školi se uvijek radi na način da se najbolji razred na neki način nagradi, ali moglo bi se to isto tako oblikovati da se od toga skuplja novac pa da se za siromašnu djecu odvaja.« (OCD 3); »U XX taj gimnazija ima sajam dobrote već tradicionalno... Djeca određuju svake godine kome i što i opet jedan dio ide djeci slabijeg imovinskog statusa.« (ŠK 5). Nadalje, navode i primjere »inovacija jedinica lokalne samouprave«, kao što su programi predškolskog odgoja za obitelji slabijeg statusa: »Imamo socijalnu inovaciju u Velikoj Gorici – taj kraći predškolski program. Ustvari, to su ciljana djeca koja se identificiraju u centru za socijalnu skrb, zato što su to nezaposleni ljudi, siromašni, u sustavu socijalne skrbi, zbog nedostatka mjesta u vrtićima ne mogu ići u vrtić. I ovo je uključivanje u kraći predškolski program koji je verificiran od Ministarstva obrazovanja i kao takav sve standarde i zahtjeve ispunjava.« (OCD 7).

Ovi primjeri pokazuju da još uvijek postoji nerazumijevanje toga što su socijalne inovacije. Tako se npr. opisane akcije prikupljanja sredstava u školama ne uklapaju u koncept socijalnih inovacija, dok se primjer koji se odnose na djelovanje jedinica lokalne uprave u području predškolskog odgoja uklapa u koncept socijalnih inovacija.

Kao i ranijim istraživanjima (Bežovan, Matančević i Baturina, 2016.), civilno društvo je prepoznato kao inicijator i prostor najvećeg razvoja socijalnih inovacija:

»Moje iskustvo je da su to [pokretači socijalnih inovacija] još primarno organizacije civilnog društva...« (OCD 7).

Kao »doprinos socijalnih inovacija« upravo predstavnicu udruga navode inovacije kao mogućnost »povezivanje i proširenje usluga u zajednici« pri čemu se ističe fleksibilnost organizacija civilnog društva: »...kako doživjeti socijalnog radnika kao osobu koja ti je prijatelj u nevolji, koja te osnažuje i koja ti može realno na određeni način ipak pomoći... Ja mogu bit kreativna, ja mogu pomagat na sve moguće mile načine. Dakle, gledam invertirano na tu situaciju, ne što me koči, nego koji to zakon mene koči.« (OCD 3); »Socijalna inovacija je također kad se jedna usluga samo proširi još nečim što čini uslugu dostupnijom, jednostavnijom, primjenjivijom. Mi imamo grupni savjetodavni rad za roditelje. Mi smo davnih dana došli do zaključka – ako ne osiguramo čuvanje djece za roditelje, nema toga tko će roditelje dovesti u taj grupni rad. I onda smo opremili sobu, imamo volontere koji dva sata budu tamo s djecom predškolske i rane školske dobi. Ako toga nema, naša usluga apsolutno nije dostupna. Sad ja ne bih rekla da je to nekakva revolucionarna ideja, ali takvim nekakvim detaljima se ustvari pomaže korisniku da ostvari, da dobije ono što mu treba.« (OCD 7). Isti sudionik ističe i važnost i potrebu reafirmacije neformalne sfere – susjedstva, zajednice, u razvoju socijalno-inovativnih praksi: »Mislim da bi možda trebali osnažiti malo opet ovu razinu zajednice, međususjedske pomoći, bilo kakvih udruga, koje ne moraju nužno dobivati određenu formu i po određenim zakonitostima funkcionirati jer zapravo sprječavamo ljude da u onim pokušajima da pomognu jedni drugima nešto naprave.« (OCD 7).

»Doprinos socijalnih inovacija« prepoznaje se i u »povećanju dostupnosti i priuštivosti usluga«, što je moguće unaprijediti korištenjem raspoloživih resursa lokalne zajednice: »Sve mjesne bivše zajednice imaju izvrsne prostore... I mi smo svojevrmeno organizirali s nekim penzioniranim nastavniciima pomoć u učenju. Jer ne možete očekivati da će dijete iz osnovne škole ići možda za te neke stvari koje im se javljaju u grad, posebice ako su im roditelji inertni. Drugim riječima, te usluge treba određene pustiti što bliže građanima. Zato postoje te neke mjesne samouprave, postoje četvrti itd.« (OCD 4). I ovdje se pokazuje važnost socijalnog kapitala za socijalne inovacije, odnosno povjerenja i mreža podrške: »Grad Zagreb je velik, ovo je ipak jedna manja zajednica gdje su ljudi još uvijek dobro povezani i jako se dobro znaju...« (OCD 7).

U području prevencije i borbe protiv siromaštva djece, kao inovaciju u stručnoj praksi stručnjaci koji dolaze iz udruga predlažu svojevrсни »razvoj model socijalnog mentorstva«, odnosno više personaliziranog i kontinuiranog stručnog rada s obiteljima u riziku, u skladu s načelima osnaživanja: »...ali, da imamo manji broj korisnika s kojima se zbilja može raditi, koje vi možete negdje voditi kroz neki period da se oni osamostale.« (OCD 8); »Time bi dobili zapravo osobu koja bi imala dovoljno vremena da se time bavi, imala bi suradnju sa centrom za socijalnu skrb kao nadležnom ustanovom...« (OCD 8).

vom i korisnika koji bi bio prisiljen u krajnjoj liniji surađivati jer previše vremena bi bilo provedeno s njime. Dakle, ako je voljan nešto bi se napravilo, ako ne, neke druge stvari bi se možda ubrzale i možda bismo spriječili u krajnjoj liniji da to dijete odrasta u takvim uvjetima i zapravo da postaje jedna nova generacija.« (OCD 7).

Istovremeno, stručnjaci upozoravaju na »prepreke za razvoj socijalnih inovacija« zbog »nepovoljnog zakonskog (regulatornog) okvira« za razvoj socijalnih inovacija, odnosno »preveliku normiranost« koja otežava inovativne inicijative: »U osnovnoj školi su imali vrlo lijepe božićne akcije što su djeca čak na likovnom, izrađivali nekakve sitnice koje bi mi roditelji ovako srdačno kupovali i onda se našao jedan pametan roditelj koji je to digao na viši nivo, pa novinari, pa što... Škola prodaje, ne izdaje račun! To je unazad tri godine, više nema nikakve prodaje... Danas od vrtića nadalje, za sve morate davati nekakve suglasnosti, inače je nadrapao onaj tko nešto organizira.« (OCD 5); »Nekakva inovacija koja bi itekako pomogla, primjerice, neki obrok, čim vi dođete do nekakve kuhinje koja mora udovoljavat nekakvim uvjetima, dostava, lonci i to, tu se neke ideje već u samom početku gube. A naši sugrađani stvarno znaju imati dosta dobre ideje.«; »Mislim da imamo bolest općenito već dugi niz godina da želimo zakonima regulirat, to je nemoguće. Znači, trebamo pokloniti povjerenje stručnjacima, dati jednostavne zakone i omogućiti fleksibilnost, ali naravno definirati odgovornost.« (OCD 7).

Pretpostavke učinkovitog ublažavanja siromaštva djece

Tablica 6. Pretpostavke djelotvornijeg ublažavanja siromaštva djece

Tema: Pretpostavke djelotvornijeg ublažavanja siromaštva djece	
Kategorije	Pojmovi
Unapređenje socijalne politike	Politička volja i posvećenost smanjivanju siromaštva djece Pristup socijalnog ulaganja Međuresorna suradnja Jačanje upravljačkih kompetencija
Razvoj neovisnog civilnog sektora	Financijska neovisnost Održivost programa i projekta
Uključenost i aktiviranje različitih dionika	Jačanja uloge akademske zajednice u zagovaranju dobrobiti djece i istraživanjima siromaštva Jačanje individualne odgovornosti građana (korisnika) za vlastitu dobrobit Programi aktivacije za prevenciju i smanjivanje socijalne isključenosti

Posljednje tematsko područje odnosilo se na prijedloge i preporuke (Tablica 6.). Na razini »unapređenja socijalne politike«, prvo se ističe nužnost »političke volje

i posvećenosti smanjenju siromaštva djece»: »Bez političke volje malo toga...« (OCD 1); »Djeca nisu birači i ne voditi brigu o djeci niti jedna politička stranka neće naročito osjetiti.« (OCD 7). Nadalje, zagovara se nužnost strateške orijentacije politika prema borbi protiv siromaštva djece i generalno, prema »pristupu socijalnog ulaganja: »Pa to sam htio reći, da misli na svoje mandatno razdoblje. Da se drugačije razmišlja, onda bi shvatili da je ulaganje u socijalu investicija.« (OCD 4); »Ja mislim da ljudi koji vode državu nemaju svijest o tome koliko se gubi, koji je gubitak. Možda bi imali svijest o tome kad bi to netko čisto ekonomskom računicom prikazao, a ono promišljanje da ulaganje u djecu garantira njihovu penziju jedan dan, mislim da još na razinama vlasti jednostavno ljudi vrlo kratkoročno razmišljaju.« (OCD 7). Konačno, na razini unapređivanja socijalne politike ponovno se naglašava nužnost jačanja »međuresorne suradnje»: »Moraju resori i sektori početi međusobno surađivati. Svi ovi što su u socijalnoj politici – zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, stanovanje, zapošljavanje... Onda se ustvari rađaju nove ideje i nekakva nova rješenja. Još uvijek mi se čini da smo dosta zatvoreni svatko u svoj mikrokozmos... A za velike promjene i velike reforme potrebno je jako puno i ljudi, i suradnje.« (OCD 7).

Povezano s unapređenjima socijalne politike, jedan sudionik ističe važnost »jačanja upravljačkih kompetencija»: »Mislim da ta transformacija ide, oslobodila bi se nekakva sredstva koja bi se mogla onda staviti u izvaninstitucionalne socijalne usluge. To su dva velika paralelna procesa kojima treba znati upravljati i voditi ih. To nisu jednostavne stvari. Raspisati natječaj dugoročni, višegodišnji za socijalne usluge u Gradu Zagrebu, ja pretpostavljam da treba 14 nekakvih uredbi usaglasit'... To su upravljačke kompetencije. Dakle, apsolutno ulaganje u ljude, i to na svim razinama. Ne samo u ustanovama, javnoj upravi, nego i u organizacijama civilnog društva...« (OCD 7).

Kao sljedeća kategorija izdvojila se potreba daljnjeg »razvoja neovisnog civilnog sektora« prvenstveno pod vidom »financijske (ne)ovisnosti projekata i programa organizacija civilnog društva o sredstvima iz javnih izvora»: »Ako mi ne prođu projekti, moja 'djeca' su u stambenoj nadrljala! Razumijete? Ja žrtvujem nekoga drugoga zbog svoga jezika! I ima istine. Ja priznajem prvi da u nekim situacijama sam prisiljen da šutim.« (OCD 4). »Održivost programa i projekta koje provode organizacije civilnog društva«, ističe se kao potreba na razini upravljanja sustavom i jačanja suradnje državnih institucija i institucija lokalne uprave i samouprave s organizacijama civilnog društva. Unapređenje programa financiranja usluga koje nude organizacije važna je pretpostavka za održivost i razvoj programa i usluga koje provode i njihov socijalni utjecaj: »Bilo bi sjajno da imamo dugoročne, bar neprofitni sektor, načine financiranja... Socijalne usluge nisu projekti, to su usluge koje su potrebne, ne mogu se riješiti u 6 mjeseci... Međutim, to jest stvar političke volje.« (OCD 7); »Vi krenite s nekom socijalnom uslugom... I vi povučete korisnike, date im nešto godinu dana, i to je to.« (OCD 4).

Posljednja kategorija ukazuje na potrebu šire »uključenosti i aktiviranja različitih dionika« u smanjivanju i ublažavanju učinaka siromaštva u životima djece. Stručnjaci naglašavaju i potrebu »jačanja uloge akademske zajednice« u zagovaranju i istraživanjima, kada je riječ o dobrobiti djece i borbi protiv siromaštva: »Činjenica je da našeg studija 25 godina nema. Nema nekih inicijativa, glasa, otpora, prozivki.« (OCD 4); »Ja mislim da akademska zajednica ima tu dozu neovisnosti jer Sveučilište je neovisno. U situacijama kad se nađe nekakav društveni problem gdje postoji određena kritična masa koja reagira na taj problem, onda bi bilo dobro da akademska zajednica to podupre... Jer kod nas organizacije civilnog društva još uvijek nemaju tu društvenu vrijednost, a akademska zajednica ima.« (OCD 7). Ovdje se pojavljuje i zanimljiva inicijativa koja se odnosi na ulogu samih građana, odnosno korisnika usluga, pri čemu se preporuke kreću u smjeru diskursa o osobnoj odgovornosti, osnaživanju i aktivaciji građana. U tom smislu, iskazan je i stav o potrebi »jačanja individualne odgovornosti građana« (korisnika) za vlastitu dobrobit: »Mi još uvijek živimo u onom razmišljanju da je netko drugi odgovoran i da netko drugi meni mora osigurati moja prava.« (OCD 7). Predložen je i »program aktivacije u cilju prevencije i smanjivanja socijalne isključenosti«: »Isto mislim da možda ta prava koja vani ostvaruju da budu stvarno neka obaveza... Toliko je puno ovih područja gdje bi se mogli angažirati i ne bi psihički propadali ljudi, znači, mogli bi ustvari rasti dok se ne podignu, dok ne budu sposobni sami nešto, naći posao ili nešto drugo.« (OCD 6).

RASPRAVA

Mogućnosti i prepreke u djelovanju stručnjaka koji direktno rade s djecom i obiteljima u riziku od siromaštva

Stručnjaci, temeljem svog neposrednog iskustva, navode da se krize, odnosno materijalna deprivacija i siromaštvo nepovoljno odražavaju na različite aspekte života obitelji i dobrobit djece – od ugroženosti osnovnih egzistencijalnih potreba poput ishrane⁸ i lijekova, preko narušenih obiteljskih odnosa, do negativnih učinaka na obrazovanje i obrazovne ishode, uključujući rizik ranog napuštanja srednjoškolskog obrazovanja i problema u ponašanju i narušenog mentalnog zdravlja djece. Ovi nalazi podržavaju, iz perspektive kvalitativnog pristupa, postavke Modela obitelj-

⁸ 2014. godine uspostavljen je »Europski fond za najpotrebitije« (»FEAD«) u cilju ublažavanja najtežih oblika siromaštva i deprivacije, kroz dodjelu nefinancijske pomoći najugroženijim osobama, u obliku hrane, odjeće i drugih potrepština, te druge mjere socijalnog uključivanja. Kao strateški okvir za korištenje sredstava Fonda, Hrvatska je Operativni program za hranu i/ili osnovnu materijalnu pomoć za razdoblje 2014.-2020. Više o programu dostupno je na stranici: <http://www.esf.hr/fead/>.

skog (ekonomskog) stresa i u skladu su s kvantitativnim nacionalnim istraživanjima provedenim u ovom području (npr. Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012.; Ajduković, Rajhvajn Bulat i Sušac, 2017.; Berc, Majdak i Bežovan, 2015. ; Šućur i sur., 2015.).

I ovo istraživanje, kao i ranija (usp. Bežovan i sur., 2015.; Socijalno vijeće Grada Zagreba, 2015.), ukazuje na »nove« skupine obitelji s djecom u riziku od siromaštva kao što su radno sposobne nezaposlene mlađe obitelji, zaposleni roditelji koji ne primaju plaće ili imaju niske plaće, obitelji opterećene stambenim kreditima, koji zapadaju i u rizik krajnje socijalne isključenosti – beskućništvo. No, također, pokazuju i neprikladnost, štoviše bespomoćnost sustava socijalne skrbi da pruži fleksibilnu i pravovremenu pomoć zbog ograničenih materijalnih i ljudskih resursa te slabih organizacijskih kapaciteta centra za socijalnu skrb.

Ovo istraživanje i iz perspektive samih stručnjaka ukazuje na probleme nefleksibilnosti okvira prava iz sustava socijalne skrbi u vremenu krize i probleme pripravnosti sustava na nove oblike socijalne ranjivosti, nove i rastuće potrebe te nova obilježja korisnika. Stručnjaci prepoznaju probleme neprikladnosti sustava u ublažavanju siromaštva i drugih povezanih rizika. Porast prava na jednokratnu novčanu pomoć posljednjih godina objašnjava se potrebama novih skupina u riziku koje postaju socijalno ranjive, ali ne ispunjavaju uvjete za zajamčenu minimalnu naknadu (usp. Socijalno vijeće Grada Zagreba, 2015.). Pored toga, Zakonom o socijalnoj skrbi iz 2013. godine (2013.) ograničen je maksimalni iznos zajamčene minimalne naknade, koji za kućanstvo ne može biti veći od bruto iznosa minimalne plaće u Republici Hrvatskoj, čime su dovedena u nepovoljniji položaj i dodatno je povećana socijalna ranjivost obitelji s većim brojem djece, koja su ionako u većem riziku od siromaštva⁹.

Stručnjaci iz sva tri sustava – socijalne skrbi, obrazovanja, civilnog društva – također ukazuju i na problem suradnje dionika u pružanju koordinirane i svrsishodne pomoći obiteljima i djeci u riziku od siromaštva ili koje žive u siromaštvu, na regionalne razlike, problem dostupnosti i priuštivosti usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te diskontinuitet u financiranju programa koji bi mogli olakšati i umanjiti rizike života u siromaštvu. Može se govoriti o ograničenim dometima pristupa dobre vladavine u socijalnim programima i pružanju socijalnih usluga. Dobra vladavina, između ostalog, podrazumijeva otvorenost i sudjelovanje različitih dionika, uključujući organizacije civilnog društva u procese pripreme i provedbe socijalnih programa i usluga. U tom kontekstu, kada je riječ o sustavu socijalne skrbi, značajan je fenomen razvoja »lokalne socijalne države« koji su opisali Bežovan i Zrinščak (2001.), a u kojem, paralelno uz centralizaciju programa socijalne politike na

⁹ Prema studiji Svjetske banke (2010.), u Hrvatskoj je 12% stanovništva u kućanstvima od 6 i više članova, koja čine 20% među najsiromašnijim decilom.

nacionalnoj razini, pojedine jedinice lokalne samouprave iniciraju svoje programe pomoći najugroženijem stanovništvu. Iz nalaza ovog istraživanja uočljivo je da se upravo u ovom aspektu javlja problem koordinacije socijalnih programa različitih dionika na lokalnoj razini i problem diskontinuiteta u financiranju tih programa zbog promjena u lokalno političkim strukturama.

Istraživanje pokazuje da ne samo stručnjaci iz organizacija civilnog društva, već i iz sustava socijalne skrbi, naglašavaju značaj raznolikosti programa i usluga za djecu i obitelji koje pružaju organizacija civilnog društva. Štoviše, stručnjaci iz sustava socijalne skrbi naglašavaju da je djelovanje organizacija civilnog društva dragocjena nadogradnja sustava, no da i u ovom području postoje regionalne nejednakosti u djelovanju udruga (ponudi i kvaliteti programa) te poteškoće održivog financiranja tih programa.

Ranija istraživanja ukazuju na teškoće u prihvaćanju pristupa dobre vladavine u socijalnim programima i uslugama. Suradnja lokalnih dionika u socijalnom području relativno je ograničena, pri čemu organizacije civilnog društva iskazuju bolju suradnju s gradovima, a slabiju sa županijama i centrima za socijalnu skrb (Bežovan, 2007., 2010.). Bežovan i sur. (2015.) također navode da su centri za socijalnu skrb usmjereni na provedbu zakonskih ovlasti i da je malo inicijativa lokalnih dionika za razvoj novih programa i usluga. No, nalazi ovog istraživanja pokazuju da stručnjaci centara za socijalnu skrb prepoznaju i cijene ulogu organizacija civilnog društva kao »nadogradnju sustava socijalne skrbi«. Upravo zbog brojnih ovlasti koje imaju centri za socijalnu skrb CZSS, nedostatak njihove inicijative ne bi trebao biti prepreka organizacijama civilnog društva da polazeći od potreba korisnika koje su nepodmirene, i u području umanjivanja negativnih učinaka siromaštva nude i razvijaju socijalne inovacije, ali da i dalje razvijaju standardne programe koji premošćuju potrebe korisnika i mogućnosti CZSS-a.

Prethodno je istaknut problem neprikladnosti sustava socijalne skrbi koji uključuje i značajne regionalne razlike u pristupu uslugama. Međutim, pokazuje se kako djelovanje i programi organizacija civilnog društva ne uspijevaju »ispraviti« ove slabosti javnih programa socijalne skrbi. Prepoznaju se regionalne neujednačenosti u aktivnostima i kvaliteti programa organizacija civilnog društva i može se reći da su one u Hrvatskoj »urbani fenomen«. Ruralna i izolirana područja tako često ostaju »nepokrivena« socijalnim programima i uslugama i od strane javnog sektora, ali i udruga (Bežovan i Zrinščak, 2007.; Bežovan i sur., 2015.). Pored toga, nesustavno i nestabilno financiranje programa koje provode organizacije civilnog društva prijetnja su njihovoj održivosti i razvoju usluga na trajnijoj osnovi.

Također, lokalne vlasti i službe trebale bi imati dostatnu razinu resursa za pružanje socijalnih usluga, odnosno kontinuiranog financiranja, posebice za programe potpore siromašnim obiteljima te socijalnu zaštitu djece (Vijeće Europe, 2014.). Raniji

uvidi u iskustva stručnjaka s područja Grada Zagreba ukazuju na povećane pritiske na programe socijalne skrbi jedinica lokalne samouprave uslijed krize, odnosno porast broja korisnika koje iz CZSS-a upućuju na programe socijalne skrbi Grada Zagreba, poput pučke kuhinje i pomoći u obiteljskih paketima (Socijalno vijeće Grada Zagreba, 2015.).

Ovo istraživanje pokazalo je da dok s jedne strane postoji nerazumijevanje dijela stručnjaka što su to socijalne inovacije, s druge strane dio stručnjaka jasno prepoznaje ulogu socijalnih inovacija u povezivanju i proširenje usluga u zajednici i povećanju dostupnosti i priuštivosti usluga. Također, ističu značaj razvoj modela socijalnog mentorstva, a u području socijalnih inovacija upravo vide organizacije civilnog društva kao ključne pokretače.

Ovi nalazi su u skladu s analizom Bežovan, Matančević i Baturina (2016.) koja pokazuje kako je tema socijalnih inovacija zapostavljena u akademskom i političkom diskursu, one nisu dijelom koncepta razvoja socijalne politike, a sam koncept socijalnih inovacija relativno je nepoznat stručnjacima u praksi i drugim ključnim dionicima u sačinjavanju socijalne politike. Pokazuje se kako državne institucije i tijela javne uprave nisu okvir razvoja socijalnih inovacija; stručnjaci u javnom sektoru ne drže se »ovlaštenima« za inovativno djelovanje. Nasuprot tome, i ovo istraživanje pokazalo je da su organizacije civilnog društva percipirane kao pokretač razvoja socijalnih inovacija, međutim, kao jedan od važnih preduvjeta za njihov razvoj i održivost u ovom istraživanju istaknuta je nefleksibilnost zakonsko-administrativnog okvira, odnosno prevelika normiranost koja često onemogućava inovativne pristupe. S druge strane, za uspješnost socijalnih inovacija nužna je određena razina socijalnog kapitala, umreženosti i kapaciteta za samoorganizaciju, koji su često skromniji kod socijalno isključenih skupina (Bežovan, Matančević i Baturina, 2016.).

U dijelu koji se odnosi na preporuke za postizanje pretpostavki učinkovitijeg smanjivanja i ublažavanja posljedica siromaštva djece ističe se značaj unapređenja socijalne politike i jasna politička posvećenost ovom problemu, razvoj neovisnog civilnog sektora te uključenost i aktiviranje različitih dionika uključujući veći angažman akademske zajednice. Drugim riječima, stručnjaci imaju očekivanja od akademske zajednice da upravo zbog svoje neovisne pozicije i društvenog ugleda bude aktivnije uključena u promjene u rješavanju ovog iznimno značajnog socijalnog fenomena koji ima brojne i raznolike posljedice na individualnoj i obiteljskoj razini pogođenih skupina. Ovakav poziv, odnosno poticaj stručnjaka iz praske ukazuje na značaj tzv. »treće misije« sveučilišta, koja bi uz diseminaciju znanja i istraživačku djelatnost, trebala doprinositi ekonomskom i društvenom razvoju. Čulum i Ledić (2011.: 53) sažimaju koncept civilne misije sveučilišta kao »sustav vrijednosti, načela i principa koji usmjerava temeljne djelatnosti sveučilišta te različite aktivnosti zalaganja sveučilišnih nastavnika i studenata u zajednici, koje vode k obrazovanju društveno

odgovornih i aktivnih građana, razvoju civilnog društva, demokracije i unapređenju kvalitete života u zajednici uopće«. Pod tim vidim, postoje brojni načini aktiviranja akademske zajednice po pitanjima siromaštva. Ovakva istraživanja su samo jedan od njih. No, spremnost pojedinaca na (re)definiranje tradicionalnih obrazaca rada, uvođenje modela nastave i istraživanja koji se temelje na potrebama i problemima zajednice je nužna, ali nije dovoljna. Osnivanje Centra za translacijska istraživanja u području društvenih znanosti, specifično socijalne politike i socijalnog rada, bio bi nužan i socijalno inovativni doprinos. Takav centar imao bi za primarnu zadaću integraciju spoznaja koja dolaze iz istraživanja u razvoj zakonodavnog okvira i protokole djelotvornijeg neposrednog rada s korisnicima kako bi se unaprijedila dobrobit svih građana zdravlje i specifično poboljšala socijalna skrb. Uloga takvog centra bi bila i prijenos znanja u suprotnom smjeru, tj. iz prakse u istraživanje u polju socijalnih djelatnosti (npr. Brekke, Ell i Palinkas, 2007.; Palinkas i Soydan, 2012.).

METODOLOŠKA OGRANIČENJA I PREPORUKE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA

Iako je ovo istraživanje pridonijelo proširivanju spoznaja o učinku siromaštva na dobrobit djece te mogućnosti i prepreke u djelovanju iz perspektive stručnjaka koji neposredno rade s djecom, ono ima i određena ograničenja. Istraživanje je provedeno temeljem razgovora u tri fokusne grupe pri čemu je svaka od fokusnih grupa bila homogena s obzirom na pripadnost sudionika sustavu iz kojeg dolaze – socijalna skrb, obrazovanje te organizacije civilnog društva i predstavnici jedinica lokalne samouprave i uprave. To je pridonijelo triangulaciji izvorima podataka. Na taj način se osigurala raznolikost uvida na isti socijalni fenomen. No, s druge strane, nedostatno je teorijsko zasićenje za spoznaje koje bi bile specifične za perspektivu pojedinog sustava. Za to bi bilo potrebno provesti još jednu do dvije fokusne grupe sa stručnjacima iz svakog od ovih sustava.

Samo okupljanje sudionika i analiza rezultata pružili su značajne metodološke spoznaje za daljnja istraživanja u ovom području. Kao prvo, pokazalo se da okupiti stručnjake iz sustava socijalne skrbi i organizacija civilnog društva nije bilo teško, da su bili vrlo aktivni u razgovoru i spremno iznosili svoja mišljenja. Istodobno je bilo teško okupiti sudionike iz sustava obrazovanja. Prvobitno je bilo planirano da u istraživanju sudjeluju školski pedagozi i psiholozi, no dio njih je otklonio sudjelovanje pod obrazloženjem da ne znaju što bi govorili o siromaštvu učenika jer da oni o tome nemaju spoznaja s obzirom da i djeca i roditelji prikrivaju u školskom okruženju svoje materijalne nedaće. Tako je doslovno u zadnji čas ova fokusna grupa bila proširena s troje učitelja i pokazalo se da su oni dobar i konkretan resurs

spoznaja o učinku siromaštva na djecu i mogućnostima djelovanja u olakšavanju posljedica. Pod tim vidom, u narednim istraživanjima potrebno je posvetiti dodatnu pozornost okupljanju i motiviranju učitelja razredne nastave i uključivanju odgajatelja predškolskih ustanova.

U analizi rezultata korišteno je oko 100 izjava. Od toga je njih oko 55% bilo iz fokusne grupe sa stručnjacima iz organizacija civilnog društva, oko 35% iz sustava socijalne skrbi i tek 15% iz sustava obrazovanja. Što nam govore ovi podaci? Kao prvo da »glas« sustava učitelja i ostalih stručnjaka u ovom radu nije dovoljno prisutan. Razlozi dijelom proizlaze iz poteškoća koje smo već opisali, a odnose se na okupljanje tih sudionika. S duge strane, može se postaviti pitanje o sadržajnoj primjerenosti identičnog predloška za razgovor za sve tri skupine. Naime, isti predložak za razgovor omogućio je da se podaci zajedno analiziraju za sve tri skupine stručnjaka, no određene teme, kao npr. značaj socijalnih inovacija i unapređenje politike, bile su daleke za učitelja i stručne suradnike iz škola. Kao što se vidi iz prikazanih rezultata, ove teme su bile najbliže sudionicima iz organizacija civilnog društva. Pod tim vidom je potrebno ovo iskustvo iskoristiti kao pouku da kad se ista tema istražuje u različitim sustavima treba voditi računa da se razgovor ograniči na sadržaj za koji se može očekivati da su podjednako kompetentni sudionici iz različitih sustava. To je tim važnije s obzirom da je u kvalitativnim istraživanjima upravo presudna kompetencija sudionika kao izvora produbljenih spoznaja o nekom fenomenu.

ZAKLJUČAK

Stručnjaci u svom radu prepoznaju negativni utjecaj ekonomski krize, rizika od siromaštva i siromaštva na svim razinama – na dobrobit djece, funkcioniranje obitelji i obiteljske odnose, stručnjake i sustav pružanja pomoći, posebice sustav socijalne skrbi. Poseban doprinos ovog istraživanja je što, upravo zbog korištenja kvalitativnog pristupa, zaokruženo prikazuje složenost procesa u obitelji suočenih s rizikom siromaštva ili siromaštvom u kojoj je socijalna isključenost zbog nezaposlenosti povezana sa slabljenjem formalnih i neformalnih mreža socijalnih mreža, osjećajem besperspektivnosti i srama povezana s narušenim obiteljskim odnosima, te posljedično rizike po obrazovanje, razvoj i psihofizičku i socijalnu dobrobit djece.

Stručnjaci prepoznaju probleme neprikladnosti sustava socijalne skrbi u ublažavanju siromaštva i drugih povezanih rizika, te u tom kontekstu kao posebno važnu ističu ulogu programa pomoći i socijalnih usluga koje pružaju organizacije civilnog društva. Stručnjaci sustava socijalne skrbi vide ih kao važnog partnera u provedbi socijalnih programa, koji pridonose povećanju dostupnosti i kvalitete socijalnih usluga.

Civilno društvo pokazalo se kao okvir za razvoj socijalnih inovacija, međutim te otežavaju nepovoljni administrativno-zakonodavni okvir i visoka razina normiranosti što ulaganje u razvoj socijalnih inovacija čini potencijalno nepoticajnim za organizacije civilnog društva. Sam koncept socijalnih inovacija uglavnom je nepoznat stručnoj javnosti.

Preporuke za unapređenje politika i programa borbe protiv siromaštva djece bilo je moguće definirati na više razina. Prvo, na strateškoj razini, potrebno je unapređenje socijalne politike i jačanja paradigme socijalnih ulaganja, pri čemu ulaganja u djecu trebaju biti jedan od prioriteta pod vidom ujednačavanja obrazovnih i dugoročnih boljih životnih šansi djece. Pod tim vidom, razvoj socijalnih politika temeljen na načelima socijalnog ulaganja treba promovirati na nacionalnoj razini, ali i na lokalnim razinama, imajući u vidu odgovornost jedinica regionalne i lokalne samouprave u razvoju mreža, financiranju i pružanju usluga predškolskog odgoja i obrazovanja, kao i drugih usluga.

Drugo, na operativnoj razini nužno je zagovarati jačanje međusektorske suradnje te konkretno suradnje centara za socijalnu skrb, odgojno-obrazovnih ustanova, udruga te drugih dionika. Treće, na razini stručne prakse, preporuke idu u smjeru razvoja inovativnih i osnažujućih modela stručnog rada s obiteljima i djecom u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Zagovaraju se prakse koje bi išle u smjeru razvoja modela svojevrsnog socijalnog mentorstva, odnosno više personaliziranih usluga, temeljenih na načelima osnaživanja i jačanja osobne odgovornosti građana te razvoja programa aktivacije i socijalnog uključivanja.

Povezano s time, potrebno je jačati ulogu i autonomiju stručnjaka koji direktno rade s obiteljima i djecom u riziku od siromaštva. Autonomija stručnjaka i stvaranje fleksibilnijeg okvira stručnog djelovanja nužan je preduvjet i za razvoj različitih socijalno-inovativnih programa u prevenciji siromaštva djece. Konačno, ističe se važnost jačanja uloge akademske zajednice u istraživanjima i zagovaranju dobrobiti i borbe protiv siromaštva djece kao jednog od prioriteta društvenih i političkih pitanja.

LITERATURA

1. Ajduković, M. & Rajhvajn Bulat, L. (2012). Doživljaj financijskog statusa obitelji i psihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca. *Revija za socijalnu politiku*, 19 (3), 233-253.
2. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L. & Sušac, N. (2017). The internalising and externalising problems of adolescents in Croatia: Socio-demographic and family victimisation factors. *International Journal of Social Welfare*. Online edition.
3. Ajduković, M. & Rajter, M. (2015). Obiteljski ekonomski stres kao čimbenik rizika za nasilne odgojne postupke i psihosocijalnu dobrobit djece. U: Brajša-Žganec,

- A., Lopižić, J. & Penezić, Z. (ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo, 353- 375.
4. Babić, Z. (2013). Ekonomski aspekti ulaganja u rani razvoj djece: Komparativni prikaz. U: Pećnik, N. (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
 5. Baturina, D., Berc, G. & Majdak, M. (2014). Nevidljivi problem – stvarni rizik: Ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja. *Revija za socijalnu politiku*, 21 (1), 43-67.
 6. Benić, Đ. (2012). Ekonomska kriza u Europi i hrvatsko gospodarstvo. *Ekonomski misao i praksa*, 2, 847-854.
 7. Berc, G., Majdak, M. & Bežovan, G. (2015). Perspektiva stručnih suradnika o ispadanju učenika iz srednjih škola kao novom socijalnom problemu. *Revija za socijalnu politiku*, 22 (1), 1-31.
 8. Bežovan, G. (2007). *Izazovi razvoja kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj (istraživački izvještaj)*. Zagreb: CERANEO.
 9. Bežovan, G. (2010). *Postignuća i izazovi razvoja kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj (istraživački izvještaj)*. Zagreb: CERANEO.
 10. Bežovan, G. & Zrinščak, S. (2001). Mogućnosti decentralizacije u socijalnoj politici i nove uloge lokalnih vlasti. *Revija za socijalnu politiku*, 8 (3-4), 239-258.
 11. Bežovan, G. & Zrinščak, S. (2007). *Civilno društvo u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
 12. Bežovan, G., Matančević, J., Drčić, P., Mrdeža, I. & Baturina, D. (2015). *Hrvatska socijalna povelja: Glavni nalazi regionalnih rasprava u okviru projekta »Europeizacija hrvatske socijalne politike i hrvatska socijalna povelja«*. Zagreb: CERANEO.
 13. Bežovan, G., Matančević, J. & Baturina, D. (2016). Socijalne inovacije kao doprinos jačanju socijalne kohezije i ublažavanju krize u europskim urbanim socijalnim programima. *Revija za socijalnu politiku*, 23 (1), 61-80.
 14. Bradshaw, J. & Chzhen, Y. (2015). The outcome of the crisis for pensioners and children. *Belgisch tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1, 37-49.
 15. Brekke, J., Ell, K. & Palinkas, L. A. (2007). Translational science at the National Institute of Mental Health: Can social work take its rightful place? *Research on Social Work Practice*, 17 (1), 123-133.
 16. Bureau of European Policy Advisers (BEPA) (2010). *Empowering people, driving change. Social innovation in European Union*. Preuzeto s: ec.europa.eu/DocsRoom/documents/13402/attachments/1/translations/en/renditions/native. (1.6.2017.).
 17. Conger, R. D., Conger K. J. & Matthew, I. S. (1999). Pathways of economic influence on adolescent adjustment. *American Journal of Community Psychology*, 27 (4), 243-74.

18. Conger, K. J., Rueter, M. A. & Conger, R. D. (2000). The role of economic pressure in the lives of parents and their adolescents: The family stress model. In: Crockett, L. J. & Silbereisen, R. K. (eds.), *Negotiating adolescence in times of social change*. Cambridge: Cambridge University Press, 201-223.
19. Čulum, B. & Ledić, J. (2011). *Sveučilišni nastavnici i civilna misija sveučilišta*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
20. Doidge, J. C., Higgins, D. J., Delfabbro, P., Edwards, B., Vassallo, S., Toumbourou, J. W. & Segal, L. (2017). Economic predictors of child maltreatment in an Australian population-based birth cohort. *Children and Youth Services Review*, 72, 14-25.
21. DZS (2013). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
22. DZS (2016). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2015. – konačni rezultati*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
23. Essex, M. J., Boyce, W. T., Hertzman, L., Lam, L. L., Armstrong, J. M., Neumann, S. M. A. & Kobor, M. C. (2013). Epigenetic vestiges of early developmental adversity: Childhood stress exposure and DNA methylation in adolescence. *Child Development*, 84 (1), 58-75.
24. Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution. Adapting to women's new roles*. Cambridge, Malden: Polity Press.
25. Europska komisija (2013a). *Commission Recommendation of 20 February 2013 Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage*. Preuzeto s: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H0112&from=EN>. (1.8.2017.).
26. Europska komisija (2013b). Prema socijalnom ulaganju za rast i koheziju – uključujući i provedbu Europskog socijalnog fonda za razdoblje 2014. – 2020. *Revija za socijalnu politiku*, 20 (2), 167-190.
27. Europska komisija (2017). *Commission Staff Working Document. Tackling stock of the 2013 Recommendation on »Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage«*. Preuzeto s: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=17618&langId=en. (31.8.2017.).
28. Gunnarsdottir, H., Hensing, G., Povlsen, L. & Petzold, M. (2015). Relative deprivation in the Nordic countries – child mental health problem in relation to parental financial stress. *The European Journal of Public Health*, 21, 1-6.
29. Palinkas, L. A. & Soydan, H. (2012). New horizons of translational research and research translation in social work. *Research on Social Work Practice*, 22 (1), 85-92.
30. Ranci, C., Brandsen, T. & Sabatinelli, S. (ur.) (2014). *Social Vulnerability in European Cities: The Role of Local Welfare in Times of Crisis*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

31. Ritchie, J. & Spencer, L. (1994). Qualitative data analysis for applied policy research. In: Bryman, A. & Burgess, R. (eds.), *Analyzing Qualitative Data*. London: Routledge, 173-194.
32. Slack, K. S., Berger, L. M. & Noyes, J. L. (2017). Introduction to the special issue on the economic causes and consequences of child maltreatment. *Children and Youth Services Review*, 72, 1-4.
33. Socijalno vijeće Grada Zagreba (2015). *Dobra vladavina i socijalne inovacije kao odgovor na nove socijalne rizike: Socijalna slika grada Zagreba za 2014*. Zagreb: Socijalno vijeće Grada Zagreba i CERANEO.
34. Solantaus, T., Leinonen, J. & Punamaki, L. (2004). Children's mental health in times of economic recession: Replication and extension of the family stress model in Finland. *Developmental Psychology*, 40 (3), 412-429.
35. Srivastava, A. & Thomson, S. B. (2009). Framework analysis: A qualitative methodology for applied policy research. *Journal of Administration & Governance*, 4 (2), 72-79.
36. Stubbs, P. & Zrinščak, S. (2014). *Ulaganje u djecu – kako nadvladati zamku deprivacije (Country report Croatia)*. European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion, Country report Hrvatska.
37. Svjetska banka (2010). *Hrvatska. Socijalni utjecaj krize i jačanje otpornosti (glavno izvješće)*. Zagreb: Grupa Svjetska banka i UNDP.
38. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. & Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF.
39. UNICEF (2014). *Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries'*, Innocenti Report Card 12. Florence: UNICEF.
40. Vijeće Europe (2014). *Ending child poverty in Europe (Izvješće Odbora za socijalna pitanja, zdravlje i održivi razvoj)*. Preuzeto s: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20565&Language=en>. (1.6.2017.).
41. Vlada RH (2014). *Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
42. Zakon o socijalnoj skrbi, *Narodne novine*, 157/2013., 152/2014., 99/2015., 52/2016.

Marina Ajduković
Jelena Matančević
Ivan Rimac

University of Zagreb
Faculty of Law
Department of Social Work

CHILD POVERTY FROM THE PERSPECTIVE OF PROFESSIONALS: ITS EFFECTS AND OPPORTUNITIES FOR ACTION

ABSTRACT

The objective of this paper is to present the opinion of professionals engaged in the systems of social welfare, education, civil society organisations, and local government and self-government concerning the effects of the economic crisis on the well-being of the family and children as well as on opportunities for developing social innovations in the prevention and easing of child poverty. Research included 22 child care professionals organised into three focus groups: (1) helpers from civil society organisations, including religious organisations, and from local self-government (seven participants), (2) teachers and professional assistants in schools (six participants), and (3) professionals from social welfare centres (nine participants).

The professionals recognise the negative impact of the economic crisis, risk of poverty, and of poverty at all levels: on the well-being of children, functioning of the family and family relations, professionals and the system of providing assistance, especially the social welfare system. This paper offers a holistic picture of the complexity of the processes in families facing the risk of poverty or poverty itself as social exclusion resulting from unemployment is connected with the weakening of formal and informal social networks, prevailing sense of hopelessness and shame in view of deteriorated family relations, and the consequential risks relating to education, development, and the psychophysical as well as social well-being of children. It also emphasises the problem of co-operation between stakeholders in the provision of co-ordinated and purposeful assistance to families and children at the risk of poverty or those who live in poverty as well as of regional differences and the availability of preschool education services, and discontinuity in the financing of the programmes of civil society programmes and local self-government that could ease and reduce the risks of living in poverty.

This research also shows that civil society organisations are perceived as the initiator of social innovation development, but the authors emphasize the obstacle of inflexibility and excessive regulation of the legal and administrative framework that often makes innovative approaches impossible.

Key words: well-being of children, risk of poverty, appropriateness of programmes for diminishing poverty among children, social innovations.

Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.